

POLITISK SAMVÆR I 1970'ERNES Ø-LEJRE

Af Laura Pérez Skardhamar

Artiklen handler om de danske ø-lejre i 1970'erne. I tilgangen til ø-lejrfænomenet fokuseres på de intentioner og rationaler som ø-lejraktivister artikulerede og praktiserede i tilknytning til ø-lejrene. Karakteristisk for ø-lejrene var en stor mangfoldighed i emner og måder at gøre politik på.

I artiklens teoretiske afsæt er jeg inspireret af den amerikanske antropolog Sherry B. Ortner.¹ Særligt hendes sammentænkning af det fænomenologiske og praksisteoretiske perspektiv og hendes udvikling af analysebegrebet *praksis-som-projekt*. Med dette begreb har Sherry B. Ortner blandt andre antropologer fået sat fokus på menneskers "*plans, plots and projects*" i det magtanalytiske forskningsfelt.² I antropologisk forskning refereres til disse fænomenologisk inspirerede bestræbelser med begrebet *intentionalitet*.³ Med intentionalitetsbegrebet arbejdes med teoretiske og analytiske perspektiver som forsøger at gå på tværs af dikotomien *menneskers bevidsthed* på den ene side og *realiteterne* på den anden. Vigtigt i denne artikel er dog, at jeg med afsæt i intentionalitetsbegrebet og *praksis-som-projekt* får et teoretisk ståsted, hvorfra jeg kan fokusere på aktørgrupperes rationaler, intentioner og projekter som de eksplicit formulerede dem i forskellige skriftlige praksisser. Jeg stiller altså skarpt på ø-lejraktivisternes intentioner med ø-lejrene.

I naturlig forlængelse af denne erkendelsesinteresse baserer artiklens empiriske materiale sig på ø-lejraktivisternes egne beretninger om det, de ville med initiativet. Herunder spørger jeg hvad der foregik i de enkelte ø-lejre, hvordan ø-lejrene blev organiseret, og hvilke diskussioner, der opstod om ø-lejrprojektet i ø-lejrbevægelsens medlemsblad osv. Det er således ø-lejraktivisternes egne artikuleringer, som de selv beskrev dem over for hinanden og over for et offentligt publikum, der står i centrum for denne artikels analyser. I forlængelse af det, er det en vigtig pointe, at jeg ikke skelner mellem ideologi og praksis, men snarere læner mig op af en Foucault-inspireret tilgang, hvori det er diskursive praksisser, som analyseres. Der er dog ikke tale om en 'klasisk' diskursanalyse, men derimod om en analyse, hvor jeg med afsæt i begrebet *praksis-som-projekt* stiller skarpt på ø-lejraktivisters intentioner med ø-lejrene og deres betydning, som nogle af de skriftligt aktive ø-lejraktivi-

ster eksplicit formulerede dem. Som Kirsten Hastrup skriver det i *A passage to Anthropology. Between Experience and Theory* fra 1995, så kan der med fordel skelnes mellem intentioner som den sociale aktørs eksplicitte italesættelse og evaluering af hvor han/hun er på vej hen på den ene side, og motivationer som danner en mere implicit og ureflekteret ramme for handlen på den anden.⁴ Det er, som sagt, de *eksplicit* formulerede intentioner med ø-lejrene, der analyseres i denne artikel.

I forlængelse af min intention om at sætte fokus på aktivisternes intentioner, rationaler og projekter og med afsæt i artiklens problemstilling, som vil blive præsenteret, inddrages blandt andet som en af artiklens største kildegrupper medlemsbladet *Ø-lejravisen*. Herunder ikke mindst den årlige ø-lejrbrochure, hvori sommerens ø-lejre stod beskrevet med praktiske oplysninger og formålsbeskrivelser. *Ø-lejravisen* udkom første gang i marts 1972. Den blev drevet som en åben og frivillig redaktion frem til 1985. Karakteren af indholdet i *Ø-lejravisen* skifter fra at have karakter af et udvidet nyhedsbrev med officielle informationer om ø-lejrene de første år, til mere og mere at blive et blad indeholdende mange individuelle indlæg, kommentarer og artikler, der beskrev oplevelser fra ø-lejrene samt rejste debatter om konkrete problemer og om ø-lejrbevægelsens generelle projekt.

Som det allerede vil fremgå, bruger jeg begrebet ø-lejrbevægelse. Det gør jeg, fordi det er et begreb ø-lejraktivister selv brugte, især i sidste halvdel af 1970'erne. Men også fordi det er det bedst egnede begreb til at beskrive ø-lejrprojekt-fænomenet i al dets sammensathed og bredde. Med ø-lejrbevægelsesbegrebet henviser jeg således med et inkluderende begreb til alt, hvad der blev praktiseret blandt ø-lejraktivister og ø-lejrdeltagere i forbindelse med ø-lejrene. Det gælder både møder og erklæringer fra ø-lejrrepræsentantskabet og om enkelte ø-lejrdeltageres beretninger om konkrete aktiviteter i en ø-lejr. Det gælder både kollektive formålsbeskrivelser og individuelle beretninger om oplevelser fra ø-lejrene, hvilket jeg anskuer som praksis i bred etnolo-

gisk forstand. Det vil sige, at det jeg kalder ø-lejrbevægelsen på ingen måde bør opfattes som et meget sammentømret fænomen. Den enkelte gruppes tilknytning til ø-lejrbevægelsen definerer jeg alene med *den* mindste fællesnævner, at gruppen har et konkret samarbejde med ø-lejrbevægelsen om tilrettelæggelse af en årlig ø-lejr. Herunder, at den enkelte gruppe skrev sig ind i ø-lejrprojektets ramme i arbejdet med at definere, hvilken type ø-lejr de ville afholde og med hvilket formål.

Et vigtigt historiografisk spørgsmål, der rejser sig i forbindelse med ø-lejrene i 1970'erne set i lyset af dette temanummer om 1968-oprøret, er, hvorvidt og i hvilket omfang ø-lejrene skal og kan knyttes til 1968-oprøret og til venstrefløjen. Dette spørgsmål vil jeg her tage op ved at fremlægge det synspunkt og den præmis, at sådan ser det ud. Eksempelvis skrev en af redaktørerne ("guffe") på et nummer af *Ø-lejravisen* i 1976, da han skulle positionere ø-lejrbevægelsen som en alternativ bevægelse:⁵

"En 'bevægelse' betegner i denne sammenhæng en flok mennesker, der er samlet i en løs form for organisation på grund af en fælles interesse. Eksempler: rødstrømpebevægelsen, mandebevægelsen, folkebevægelsen etc. etc. Alle disse bevægelser er børn af ungdomsoprøret i 1968. De er blevet organisationer for det fænomen, der dengang hed hippier, blomsterbørn mv."⁶

I citatet ses, at "guffe" både påpegede samhørighed med rødstrømpe-, mande- og folkebevægelsen og drog en kontinuitetslinje tilbage til 1968-oprøret. En sådan positionering af kontinuitet til det anti-autoritære 1968-oprør var ikke enestående for ø-lejraktivister. Det var derimod også udbredt blandt eksempelvis kollektivister og mandeaktivister, ligesom det var et synspunkt, der blev fremført i nogle af samtidens forsøg på at opsamle og skabe overblik over de retninger, som det ungdomsoprørske og venstreorienterede tog i 70'erne. Det sidste ses for eksempel i følgende to debattøjer fra sidste halvdel af 70'erne. Her skrev Søren Vinterberg og Lisbeth Hertel i

indledningen til bogen *Noget der ikke kan standses...* fra 1976:

“Og imellem de to perioder [1960'erne og 1970'erne] ligger endelig de politiske bevægelser, som er opstået gennem politisering af privatlivet. I første omgang Kollektivbevægelsen og Kvindebevægelsen, i næste bl.a. Bøssernes Befrielsesfront og Mandebevægelsen”.⁷ Og det var et synspunkt som Morten Thing og Anette Steen Pedersen delte, da de i indledningen til artikelsamlingen *Far, mor, børn. 14 samtaler om familien i krise* fra 1979,⁸ skrev at de sociale og “private” problemer fra starten blev integreret i “de nye bevægelser” dagsordner, og at rødstrømperne nok var de aktivister, der holdt mest konsekvent fast i denne fordring. Mere vigtigt skrev Thing og Pedersen, at de nye bevægelser havde det tilfælles, at de alle kæmpede for at realisere “andre livsformer” og måder “at forstå politiske processer på”.⁹ Især det sidste blev en vigtig fællesnævner for de grupper, organisationer og bevægelser, som engagerede sig i ø-lejrbevægelsen med afholdelse af en årlig ø-lejr.

Forskningshistorisk er der ikke i forvejen skrevet om hverken 70'ernes ø-lejrbevægelse, kollektivbevægelse eller mandebevægelse. Drude Dahlerup har skrevet to-bindsværket *Rødstrømperne. Den danske rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985* (1998). Her knytter Dahlerup i høj grad rødstrømpebevægelsen og dens ophav til periodens ungdomsoprørske venstreorientering og de intentioner om klassekamp og socialistisk revolution, der var på spil her. Helena Hill har i den publicerede ph.d.-afhandling *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970-och tidligt 1980-tal* (2007) skrevet om den svenske mandebevægelse i et idéhistorisk perspektiv. Modsat Dahlerup har Hill dog meget lidt fokus på mandebevægelsens relation til venstrefløjen og ungdomsoprøret i selve analyserne. Sammenkoblingen af mandebevægelsen til venstrefløjen begrænser sig til to kontekstualiserende afsnit om “Radikalisering och vänstervåg” og “Den Sexuella

revolutionen” i bogens indledning. På den baggrund er det svært at vurdere, hvorvidt og i hvilket omfang den svenske mandebevægelse positionerede deres projekt som socialistisk og/eller i forlængelse af et ungdomsoprør. Og der er ikke hjælp at hente i Kjell Östbergs historografiske artikel “Sweden and the long ‘1968’: break or continuity?” fra *Scandinavian Journal of history* (2008). Her nævner han nemlig slet ikke Helena Hills studie af mandebevægelsen, hvorimod han eksempelvis nævner Emma Isackssons idéhistoriske Ph.d.-afhandling om 1970'-ernes kvindebevægelse, *Kvinnokamp*, der udkom samme år som Helena Hills studie.

Heller ikke om kollektiver i Danmark, Norge og Sverige findes megen forskning. Der findes dog enkeltstående artikler, såsom en artikel om et norsk kollektiv i Tor Egil Førlands & Trine Rogg Korsvik (red.) *1968 opprør og motkultur på norsk* (2006), og et mikrohistorisk studie af et dansk kollektiv med titlen “‘Real Revolution’ in Kana Commune” af Laura Pérez Skardhamar i *Scandinavian Journal of History* vol. 33, no. 4 (2008). Der er desuden en artikel på vej i tidsskriftet *Cultural and Social History* om et kollektiv i Danmark og et i England skrevet af John Davis & Anette Warring med titlen “Living Utopia: Communal Living in Denmark and Britain”.

I denne artikel rejser jeg spørgsmålet: *Hvordan og på hvilke måder blev de samværsorienterede og basidemokratiske aspekter i ø-lejrbevægelsens virke artikuleret som en alternativ politisk vej til at forandre samfundet?*

Da ø-lejrfænomenet i Danmark ikke i forvejen er beskrevet i hverken artikler, monografier eller breddelitteratur, har jeg valgt samtidig at prioritere en række underspørgsmål. Artikkens underspørgsmål lyder: Hvordan var ø-lejrbevægelsen organiseret og hvordan ændrede det sig over tid? Hvilke typer af organisationer samarbejdede ø-lejrbevægelsen med? Hvordan talte ø-lejraktivisterne om, hvad der ideologisk og aktivistisk set var fællestrækket ved de forskellige organisationer, der samarbejdede med ø-lejrbevægelsen?

Disse spørgsmål bryder med og falder umiddelbart uden for et stringent teoretisk perspektiv, der stiller intentionalitet i centrum for analysen. Hermed sagt, at artiklen er pragmatisk og empirisk orienteret, og at jeg ikke har haft intentioner om at gennemføre en teoristret analyse af ø-lejraktørers intentionalitet.

Artiklen består af syv afsnit, hvoraf de første fire afsnit omhandler søsættelsen af ø-lejrinitiativet og formålet med ø-lejrene de første år, samt hvordan dette forandrede sig op gennem 70'erne. I dette har jeg særlig fokus på initiativer, hvormed ø-lejraktivister forsøgte at knytte an til venstrefløjten. I artiklens sidste tre afsnit sættes fokus på kønspolitiske ø-lejre og ø-lejrbevægelsens interesse for at samarbejde med 'minoriteter'. Hermed har jeg valgt at fokusere på kønspolitiske initiativer, frem for fx miljø- og økologiinitiativer, der også fandt sted inden for rammerne af ø-lejrbevægelsen. Jeg tager gennemløbende spørgsmålet om børnenes deltagelse op, fordi det tilsyneladende var et emne, der var omdiskuteret ved fællesmøderne i de konkrete ø-lejre op gennem 70'erne.

Formålet med ø-lejrene i de første år

“Gennem aktivisering og samvær med andre under frie forhold, oplever mange mennesker et engagement og en frihed, som er uvant i den daglige tilværelse.”

(Ø-lejre 1972)¹⁰

Den eneste undersøgelse og forskning i ø-lejrbevægelsen, jeg har kunnet finde frem, er en undersøgelse som Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut lavede af ø-lejrene anno 1973.¹¹ Mentalhygiejnisk Forening viste stor interesse i alskens fænomener, som eksperimenterede med alternative familieformer, såsom storfamilier og andre forsøg med at udvikle nye typer af relationer og samværsformer. Denne interesse lå i direkte forlængelse af foreningens interesse for 'familiens krise' og de psykosociale følgevirkninger som nye familiemønstre

med flere småbørnsmødre på arbejdsmarkedet osv. gav.¹² *Mentalhygiejne* lavede fx et særnummer om kollektiver i 1972 i samarbejde med forskellige af de tidlige storfamilier/kollektiver, såsom kollektiverne Kana og Maos Lyst.¹³

Mentalhygiejnes forskningsrapport om ø-lejrenes primære formål var at undersøge forholdet mellem ø-lejrinstitutionens formål og det udbytte, ø-lejrbrugerne oplevede at have fået, dvs. om ø-lejrinstitutionens formål ifølge ø-lejrdeltagerne blev opfyldt. Ø-lejrenes oprindelige formålsbeskrivelse lød i 1973 stadigvæk som følger:

“[Det handler om at] skabe social forståelse i almindelighed, herunder forståelse for natur- og kulturværdier og for betydningen af at skabe og opretholde et menneskevenligt miljø” og endvidere: “Formålet søges fremmet ved, at institutionen ved arrangementer tilvejebringer mulighed for, at mennesker af forskellig alder og social baggrund kan være sammen i mindre, sluttede samfund – i nær kontakt med naturen og med mulighed for deltagelse i meningsfyldte aktiviteter.”¹⁴

Forskerne fra Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut rettede fokus mod spørgsmålet, om hvorvidt ø-lejrene havde haft succes med at realisere ovenstående målsætning om at “skabe social forståelse i almindelighed” på tværs af alder og social baggrund samt at give rammer til, at man gjorde sig erfaring med “betydningen af at skabe og opretholde et menneskevenligt miljø i mindre, sluttede samfund”. I rapporten fremhævede de desuden, at det positive træk ved ø-lejrinitiativet var, at det byggede på samme teoretiske fundament og grundsyn på individ og samfund som den nyere “samspilsorienterede sociologiske og socialpsykologiske forskningstradition”, som også Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut var optaget af.¹⁵

Forskningsrapporten blev lavet med afsæt i en spørgeskemaundersøgelse blandt ø-lejrdeltagerne, og i hovedtræk var konklusionen, at ø-lejrene sådan set lykkedes med at fremme

de holdninger og værdier, som var beskrevet i målsætningen.

Undersøgelsen blev lavet og udkom i 1973, hvor den offentlige debat om ø-lejrenes stats-tilskud var på sit højeste, og kan som sådan ses som et videnskabeligt og politisk indlæg i form af et forsvar for ø-lejrene i en ophedet ideologisk debat. Det følgende citat er fra konklusionen i Mentalhygiejnisk Forskningsinstituts rapport (i øvrigt et citat som også et udvalg i ø-lejrrepræsentantskabet senere i 1976 fremhævede, da de var i gang med at gøre en indsats for at give ø-lejrbevægelsen en ny mere venstrefløjspolitisk retning). Forskerne fra forskningsinstituttet konkluderede i rapporten:

“Ud over det umiddelbare udbytte synes lejrop- holdet at have givet størstedelen af deltagerne erfaringer, de mener at kunne bruge i deres dag- ligdag. Erfaringerne ligger i umiddelbar forlæn- gelse af den positive samværssituation i lejren, idet man mener at have opnået social indsigt, forståelse af relationer mennesker imellem, og rent konkret oplever man at have nemmere ved at komme i kontakt med andre mennesker.”¹⁶

I denne vægtning af de erfaringer som de enkelte deltagere fik med sig hjem hvad angår relationer mennesker imellem, kan ses en art forløber og vagere udgave af den senere vægt- ning af bevidsthedspolitik, som rødstrømper- ne på dette tidspunkt praktiserede i deres ba- sisgrupper og i Femø-lejrene.

De første ø-lejre blev afholdt i 1970, dvs. samme år som Thy-lejren, og oprindeligt på initiativ af Kulturministeriet, udformet af Sta- tens naturfrednings- og landskabskonsulent i forbindelse med det Europæiske Naturfred- ningsår. Herunder var dog allerede fra 1971 plads til rødstrømpebevægelsens Femø-lejre og miljøorganisationen NOAH's ø-lejre, som havde andre selvstændige dagsordener på pro- grammet. Det formelt formulerede formål med ø-lejrene var, at deltagerne skulle opfor- dres til forståelse for naturen og det ansvar, man har over for naturen. Til den praktiske søsætning blev udvalgt nogle lagmænd, som

stod for organisering af lejrene i processen; fra forberedelse, over gennemførelse til afvik- ling og oprydning. Lejrene trak mange delta- gere og blev en stor succes, hvorfor man be- sluttede at fortsætte med at afholde ø-lejre igen de efterfølgende år. I den forbindelse blev formålet med ø-lejrene udvidet til at skulle fungere som et led i et forebyggende arbejde for at komme problemer omkring bru- gen af euforiserende stoffer til livs.¹⁷ De næste år blev lejrene bl.a. finansieret med midler, stillet til rådighed for bekæmpelse af narkotikamisbrug. Derfor så man blandt ø-lejr- deltagerne i 1971 og 1972 også en klar over- vægt af deltagere i alderen 16-18 år.¹⁸ Organi- satorisk og praktisk var der de første år udpe- get en officiel gruppe af lagmænd, der stod for organisationen i lejrene, og militæret stillede alt udstyr fra telte til viskestykker til rådighed. Hermed udgjorde ø-lejrbevægelsen i de første år et statsligt initiativ ved navn *Ø-lejre og be- slægtede aktiv-miljøer* med en forening af fri- villige tilknyttet, som blev etableret som selv- ejende institution i 1971 under daværende kulturminister K. Helveg Petersen.¹⁹ Det var således oprindeligt i forbindelse med natur- fredningsåret i 1970 at ø-lejrene kom til ver- den. I første omgang som en aktiv og dannen- de feriebeskæftigelse, der stod på landskabs- pleje, vævning, pileflet og meget andet. Initia- tiver, der i et mere overordnet perspektiv skul- le opdyrke og vedligeholde nogle af de typer af konkrete håndværksmæssige færdigheder som var truet af 60'ernes økonomiske op- sving og strukturelle ændringer i retning af stadig flere masseproducerede industriproduk- ter, som kunne købes billigt i supermarkedet med det deraf følgende dalende behov for små håndværksteder med diverse reparationseks- pertiser mv.²⁰

De første ø-lejre kom, som nævnt, til sam- me år som Det Ny Samfunds første Thy-lejr i 1970. At tendensen samtidig var, at kollektiv- ledelse af organisationen mere og mere blev det, som ø-lejrdeltagerne efterspurgte og øn- skede at bruge ø-lejrene til, fik nogle af de ø- lejraktivister, som havde været med fra starten og i øvrigt gerne så profilen med konkrete na-

tur- og kulturaktiviteter og håndværksudøvelse bevaret, til at gå ind i den offentlige debat. Fx understregede Hans Hesselsund, medlem af ø-lejrrepræsentantskabet, i et indlæg i den offentlige debat i 1973, at det i de første år var en udbredt misforståelse, at man blandede Thy-lejren og ø-lejrene sammen. Det, mente han, var et problem for ø-lejrinstitutionen, hvorfor han i et indlæg i den offentlige debat klargjorde, at det eneste de to fænomener havde tilfælles, var “[...] at begge dele foregår om sommeren og er kollektive leveformer i teltte”.²¹ Men herfra sluttede enhver lighed, og det var Hesselsunds pointe, at “almindelige, borgerlige ø-lejrdeltagere” ikke havde grund til at være nervøse for, at deres normer for menneskeligt samvær ville blive krænket i ø-lejrinstitutionens ø-lejre.²²

I årene 1972 og 1973 udspillede der sig i de enkelte ø-lejre mange konkrete kampe om, hvordan ø-lejren skulle defineres, og hvilken ideologisk retning ø-lejrinitiativet skulle tage. I følge lagmændenes beretninger viste det sig, at et flertal af ø-lejrdeltagerne interesserede sig mere for selve den måde, hvorpå lejren blev organiseret og ledet og mindre for de konkrete kulturaktiviteter, der var på programmet. Denne drejning betød, at lagmændene på mange af ø-lejrene konstant følte sig udfordret og kritiseret af ø-lejrdeltagere, der var optaget af at ville organisere lejren på basisdemokratiske principper med kollektivledelse.²³ Med et nutidigt ord kan det siges, at der på de enkelte ø-lejre udfoldede sig et brugerdrevent krav om medbestemmelse, selvledelse og kollektive beslutningsprocesser, dvs. et krav om at få stillet den basisdemokratiske dannelse og et humanistisk inkluderende samvær i centrum for aktiviteterne i de små mikrosamfund, der blev skabt i den lavteknologiske materielle kultur på ø-lejren. Som ø-lejraktivisten “Ulrik” skriver i et tilbageblik på ø-lejrenes historie i *Ø-lejravisen 1977*: “Efter 1972 stod det klart, at hvis ø-lejrene skulle fortsætte, måtte man nødvendigvis videreføre de ting, der dengang ‘var oppe i tiden’. Jeg tænker her på eksperimenter med nye samværsformer, på anti-

autoritær kritisk holdning til hvad og hvem, der bestemte for én.”²⁴

Denne nye tendens til forskydning af ø-lejrprojektets fokus, pustede samtidig til ilden i en generel, offentlig diskussion af ø-lejrenes økonomiske afhængighed af de statslige midler,²⁵ og det endte med, at bevillingen fra kulturministeriet ophørte i foråret 1974.

I 1973 gik bølgerne højt i kampen om at definere, hvad ø-lejrene var for et projekt, hvor det kom fra, og hvilken retning ø-lejrbevægelsen skulle tage, ikke mindst i forhold til den kraftige tendens til at de konkrete natur- og kulturaktiviteter blev mindre og mindre populære til fordel for fokuset på kollektiv ledelse, samvær og basisdemokratiske processer. Debatten og kampene udspillede sig i de enkelte ø-lejre og i de lokale og landsdækkende aviser. I følgende citat fremlægger ø-lejrdeltageren “Morten” på baggrund af egne oplevelser fra Livø i den offentlige debat august 1973 det, han opfattede som kernen i ø-lejrprojektet:

“Den glæde og varme jeg nogle gange har oplevet spontant på Livø. Kunne vi blot overføre noget af den på dagligdagen, i en stræben mod opløsning af det skarpe skel mellem arbejde og fritid, mod en sammensmeltning af de to kunstigt adskilte begreber: arbejde/fritid. Lad os stræbe mod [at tilværelsen bliver mere] baseret på et kollektivt grundlag end på det etablerede samfunds overhåndtagende menneskefjendske og isolerede.”²⁶

Her er det især erfaringer med glæde og varme i samværet, og at den enkeltes tilværelse og samfundskulturen ville kunne forandres til det bedre, hvis blot spaltningen mellem arbejde og fritid blev nedbrudt, som “Morten” vægter i forhold til ø-lejrenes potentiale. I opgøret med den menneskefjendske og isolerede samfundskultur og især i opgøret med adskillelsen mellem arbejde og fritid indskrev “Mortens” indlæg i den offentlige debat, som en del af og i forlængelse af tidens ungdomsoprørske opgør med det etablerede samfund og de borgerlige samfundsnormer.

Tilbagetrækningen af de offentlige midler efterlod i første omgang ø-lejrrepræsentantskabet bekymrede for, om sommerens ø-lejre overhovedet ville kunne trække deltagere nok med de forhøjede priser, da de nu selv skulle skaffe alt udstyret fra telte til viskestykker.²⁷ Men bekymringen blev hurtigt manet i jorden, da 1974 viste sig at tiltrække over 600 flere deltagere end det foregående år, hvor statsstøtten havde gjort det billigere.²⁸ Samtidig havde ø-lejrkontoret fra 1971 indgået et samarbejde med udvalgte små organisationer, som nævnt rødstrømpebevægelsen og NOAH (en miljøorganisation),²⁹ og efter 1974 fortsatte man med at indlede samarbejde med forskellige organisationer, grupper og bevægelser, hvori ø-lejren indgik som en central aktivistpraksis. På den vis kom ø-lejrbevægelsen til at fungere som en paraplyorganisation for mangfoldige organisationer, grupperinger og bevægelser, der kunne bruge ø-lejrprogrammernes basisdemokratiske og lavteknologiske minisamfund som udgangspunkt for deres egne specifikke oprørsprojekter. Således fortsatte ø-lejrene som en græsrodsbevægelse og paraplyorganisation med en struktur, der bestod af ø-lejrkontoret, *Ø-lejravisen*, ø-lejrforeningen og *repræsentantskabet* som det øverste besluttede organ.³⁰ Sidstnævnte blev fastholdt op gennem halvfjerdserne med den ændring, at det blev åbent for medlemmer fra de forskellige nye organisationer. Men også nogle af de ø-lejraktive som havde været med fra starten i 70 fortsatte deres virke, efterhånden som der kom nye grupper, organisationer og bevægelser til, selvom de ikke alle havde været lige enige i den retning bevægelsen tog.³¹

Ø-lejrbevægelsen får ideologiuvalg

Det næste skift i den retning ø-lejrbevægelsen som helhed tog, skete i forlængelse af en mere generel tendens, hvor nye og gamle ø-lejrfolk krævede en opdatering af de eksisterende formålsparagraffer med henblik på at artikulere og vitalisere et mere eksplicit politisk og ideologisk fokus og formål for ø-lejrbevægelsen i

1976. Som de mest ivrige fortalere for dette blandt de aktive i ø-lejrbevægelsens kernegrupper formulerede det, så handlede det nu om at lede ø-lejrene i retning af en mere: “[...] betydelig politisk aktivitet, der i de senere år er kommet til udtryk i en række alternative aktivistorganisationers virksomhed, det, som i denne sammenhæng er kaldt den nødvendige bevidsthedspolitik”.³²

Tendensen til forskydning mod et ønske om mere “politiske” og “samfundsrelevante” ø-lejre, blev artikulert på flere måder. Som et initiativ, hvor repræsentantskabet var involveret blev nedsat et *Ideologiuvalg* med den opgave at skrive et handlingsprogram for bevægelsens fremtid.³³

Som et konkret proaktivt skridt tog repræsentantskabet kontakt til grupperne NOAH og Rødstrømperne for at få dem tilbage i ø-lejrbevægelsens fold og indgik nyt samarbejde med grupperne Socialistisk Kulturfront, Lesbisk Bevægelse, SID, Unge Pædagoger, Bøssernes Befrielsesfront og Ø-gården (en helårsaktivistisk gruppe inden for ø-lejrbevægelsen) mfl. og bad dem om at tage plads i repræsentantskabet/bestyrelsen.³⁴

Med udgangspunkt i en analyse af ø-lejrbevægelsens fortid var ideologiuvalgets nutidsdiagnose klar. Med ø-lejrene havde de ø-lejraktive efter frigørelsen fra kulturministeriets puljer på den ene side fået skabt en oprørsmodus til provokation og overskridelse af samfundskulturens “privatisme” og “fremmedgørelse”. På den anden side så man i ø-lejrenes fokus på de lavpraktiske og løsrevne aktiviteter, og som et strukturelt træk ved sommerø-lejrene, en utilsigtet tendens til at grænserne mellem arbejde og fritid, den offentlige og private sfære netop blev opretholdt, så det, der stod tilbage var ø-lejre som en social form for rekreation, ferie og fritidsinteresser – ikke et kollektivt oprørsprojekt,³⁵ der gik på tværs af og opløste grænserne mellem privat og offentligt, fritid og arbejde.

Kildegårdsmøderne

En anden måde, som den ny mere eksplicit

Kildegårdsmøde på Lyø 1976. (Fotograf, Loldrup).

politisk og ideologisk artikulerende retning i ø-lejrbevægelsen udfoldede sig på, var, at ø-lejrbevægelsen engagerede sig i et tværgående fælles projekt *Bekæmp højrefløjen*, også kendt som Kildegårdsmøderne. Initiativets første store arrangement blev afholdt i foråret 1976 og det sidste i vinteren 1978. Det drejede sig om en fælles møderække i *Kildegården* i Tisvildeleje og en fælles ø-lejr på Lyø på tværs af 30/40 forskellige græsrodsaktivistiske grupper, organisationer og bevægelser, eksempelvis Bevægelsen imod atomvåben, Det Ny Samfund, Joan-søstrene, tidsskriftet *Hug!*, Mandebevægelsen, Lesbisk Bevægelse, Bøssernes Befrielsesfront, Seksualpolitik, Rødstrømpebevægelsen, Bevægelsen mod EF, Socialistisk Kulturfront, Studenteroprør, Beboerbevægelser, Nørrebro Beboeraktion, Folkets Hus, Røde Rose, Politisk Revy, kulturelle-musikalske bevægelser såsom Solvogner, miljø- og økologibevægelser såsom NOAH med mange flere.³⁶ Det første møde var arran-

geret af Demos og foregik i april 1976. Her blev mødet indledt med et oplæg af Ebbe Kløvedal Reich om *Krisen og bevægelsernes rolle*.³⁷ Det andet Kildegårdsmøde blev afholdt i efteråret 1976. Blandt medarrangørerne var også Hans Otto Loldrup fra mandebevægelsen, som medarrangør og bidrager til det skriftlige oplæg: *Relevante arbejdsformer på venstrefløjen*.³⁸ I oplægget argumenterede Loldrup for basisgruppen i videre forstand som et alternativ til den kapitalistiske kernefamilie, en organisationsform og en aktivistisk vej at gå i forhold til venstrefløjens aktuelle udfordringer.³⁹

Sommeren 1977 afholdt *Bekæmp Højredrejningen* projektet på en ø-lejr på Lyø med ca. 100-150 deltagere. Arbejdsgrupperne bestod af folk fra de 30/40 forskellige organisationer og debatemnerne var af mere konventionel politisk karakter end de typiske ø-lejr-emner med overskrifter såsom "Hvordan forbedrer vi vekselvirkningen mellem parti og

bevægelse, Socialdemokratiet, statsmagten og højredrejningen, Erfaringer fra 30'erne og visioner for 80'erne samt Hvad kan vi lære om kampformer og organisation af bevægelser andre steder i verden?" Af oplæg om det sidstnævnte var blandt andre oplægget *Kultur- og klassekamp i Latinamerika* af Jens Lohman, *Kvindekamp i Latinamerika* af Gunna Højgård og *De antiimperialistiske bevægelser – fra kommunisterne og arbejderklassen* af Steen Bille.⁴⁰ Vinteren 1978 blev det fjerde Kildegårds møde afholdt, og det var igen arrangeret af Demos.⁴¹ Ifølge Frants Thaning ophørte Kildegårds møderne herefter, fordi Demos kom i økonomiske vanskeligheder.⁴² I 1980 gik en gruppe fra ø-lejrkontoret i samarbejde med blandt andre mandebevægelsen sammen om en opfølger med arbejdstitlen *Venstrefløjens Samaktion*, hvor det første arrangement blev et tredages samarbejds møde d. 11.-13. januar som det første og d. 11.-13. april og den 13.-15. juni som de næste i en møderække.⁴³

Fra menneskevenligt miljø til socialistisk samfund

I ideologiudvalgets arbejde med at artikulere en ny retning for ø-lejrenes fremtid valgte de at kigge tilbage på bevægelsens fortid for at bruge de gode erfaringer og smide de dårlige elementer på den historiske mødding. Kort fortalt fandt de i ø-lejrbevægelsens fortid gode eksempler til fremtidens ø-lejre. Især rødstrømpernes Femø-lejr og NOAHs ø-lejr som ø-lejrinstitutionen havde samarbejdet med i 1972 og 1973, blev fremhævet som efterstræbelsesværdige. Disse to bevægelser ø-lejre havde nemlig udmærket sig ved, at de forstod at målrette ø-lejren mod en politisk bevidstgørelse. Herimod havde tendensen på de tidligere af ø-lejrbevægelsens øvrige ø-lejre været, at samfundsspørgsmål kun blev taget op, hvis de spontant dukkede op i forbindelse med diskussioner om samværsituationen, arbejdsdelingen og kønsrollerne etc. En af de konkrete måder, hvorpå rødstrømperne og NOAH, i følge ideologiudvalgets analyse, for-

måede at tage skridtet videre, var en stor grad af grundig forberedelse af ø-lejrdiskussioner fra forberedelsesgruppen og de øvrige deltagere samt en strammere strukturering af tiden.

Som en erstatning for det gamle mål om at skabe og opretholde et "menneskevenligt miljø" mv. lød ø-lejrprojektet nu, at "vi arbejder mod et socialistisk samfund". Den politiske positionering lød således i det ny handlingsprogram:

"I en tid, hvor økonomisk krise, arbejdsløshed og reaktionens fremmarch kendetegner det danske samfund, hvor det privat-kapitalistiske samfunds udbytning og undertrykkelse forstærkes, er bevidsthedspolitikken blevet et afgørende led i kampen for nødvendig politisk fornyelse. Vil man et socialistisk samfund, må man kæmpe for det. Denne kamp stiller krav om alternative værdier, normer og samværsformer til inspiration og bevidstgørelse." Og de slutter: "I dette handlingsprogram for ø-lejrbevægelsens fremtid har vi forsøgt at angive ø-lejrenes placering i denne kamp."⁴⁴

Handlingsprogrammet blev vedtaget d. 15. november med 19, der stemte for, og 3, der undlod at stemme, og jeg vender senere tilbage til, hvordan det ny handlingsprogram udfoldede sig mere konkret i ø-lejrbevægelsens samarbejdspartnere og emner i de efterfølgende år. Løftes blikket til et fugleperspektiv på 70'erne aktivistiske grupper og organisationer mere overordnet, står det klart, at ø-lejrbevægelsen trods alle intentioner om at føre ø-lejrene i retning af det samfundsrelevante oprør, i kraft af ø-lejrenes særlige karakter med praksis, samvær og sanselighed i centrum, må siges at have artikulert en alternativ form, der indebar intentioner og rationaler, som rettede sig mod en radikal samfundsforandring. I dette kan de konkrete forsøg på at samarbejde med andre nye venstrefløjsorganisationer og samle alle grupperne inden for rammerne af ø-lejrbevægelsens som paraplyorganisation ses som en anden og supplerende aktivistpraksis.

Dengang og i dag kan det diskuteres, om det var, og i så fald i hvilket omfang, politiske

grupperinger, organisationer og bevægelser, og hvorvidt de skal medregnes, efter det nye handlingsprogram blev vedtaget og tilhørsforholdet til venstrefløjen dermed blev forseglet. Vi har set, at ø-lejrbevægelsens repræsentantskab, som var det organ, der holdt bevægelsens ellers spredte karakter sammen, i forbindelse med godkendelsen af ideologiuudvalgets handlingsprogram indskrev som formål, at ø-lejrbevægelsens projekt var at arbejde hen mod et socialistisk samfund, og vi skal senere se, hvordan socialismebegrebet bruges på en ukonventionel måde i kombinationer med *udogmatisk* oprørsprojekter.⁴⁵ Det kunne f.eks. være græsrodsgrupper såsom Socialistisk Kulturfront, Socialistiske Bøsser, Mænd og Klassekamp og Kristne Socialister, som var grupper, der afholdt ø-lejre på Lyø i slutningen af halvfjerdserne. En pointe med hensyn til socialismebegrebets meningsindhold og betydning i de forskellige ø-lejrsammenhænge er, at det netop var en alternativ form for socialisme, ø-lejrbevægelsen generelt positionerede sig som paraplyorganisation for, og som blev afprøvet og udfoldet i ø-lejrenes diverse konkrete utopier og oprørspraksisser. I mange af debatindlæg, oplæg og artiklerne i *Ø-lejravisen* optrådte begrebet *Den udogmatisk venstrefløj*, hvilket blandt andet konnoterede et bredt felt af ukonventionelle tilgange til, hvad det vil sige, at de arbejdede hen mod et socialistisk samfund. Det handlede også om grupper, bevægelser og organisationer, der var formet af socialistiske tanker om gruppefællesskab, hensyn til socialt, kulturelt og økonomisk marginaliserede samfundsgrupper/individer og kollektivledelse, over et anarkistisk islæt af minimal planlægning og plads til spontanitet, til en ikke ubetydelig snert af kollektiv sanselighedsdyrkelse og spiritualitet udfoldet i yogahold og gruppekropsmassage og mange andre aktiviteter. Således blev der i høj grad artikuleret et udvidet politikbegreb inden for rammerne af ø-lejrbevægelsen, og det er dette set i konteksten af de samtidige forsøg på at samle og samarbejde med andre alternative og nye typer af venstrefløjsinitiativer, jeg forsøger at indkredse i artiklen.

Samlivsformer og kollektiver

Et eksempel på en ø-lejr med intentionen om at forsøge sig med socialisme ad alternativ politisk vej kunne findes på Lyø med overskriften *Samlivsformer*. Her ville man bruge ø-lejren til at finde frem til socialistiske samlivsformer. Således var det ø-lejrens formål at: “[...] lægge op til en debat og en praksis, der for nogen måske vil føre til en kollektiv levevis også til daglig.”⁴⁶ Af konkrete emner, der skulle tages op, var gennemløbende noget om beslutningsprocesser, økonomi, praktisk arbejde, parforhold, sex, kønsroller og børn, og mere koncentreret i de enkelte uger emnerne *Forskellige kollektivtyper*, *Kollektivet i samfundet*, *Kollektivet og kønsroller* og *Kollektiver og børn*.⁴⁷ Gik man med tanker om at starte et kollektiv, hvilket mange må have gjort, siden antallet som nævnt netop i følge socialforskningsinstituttet i denne periode steg fra 10 kollektiver i 1968 til ca. 15.000 kollektiver svarende til ca. 100.000 beboere i midten af 70’erne,⁴⁸ var Lyø et godt sted at sondere terrænet i forhold til personlig afklaring og mulighed for at møde andre interessante og interesserede mennesker. I sensommeren 1977 fortæller en deltager fra Lyø i *Ø-lejravisen*, at langt størstedelen af deltagerne var mennesker, der endnu ikke havde prøvet denne boform. Der havde diskussionerne også kredset om de forventninger, man havde til livet i et kollektiv, og især i forhold til børn og parforhold i kollektivet.⁴⁹

I 1976 skulle der dermed strammes op på ø-lejrprojektets samværorientering og sættes mere gang i den ‘politiske bevidstgørelse’ med Femø- og NOAH-lejren som forbillede. I forlængelse af denne strategi ønskede de strategiinitierende ø-lejraktivister at fortsætte samarbejdet med mandebevægelsen om *Ø-lejre for mænd og børn* på Agersø, dog skulle det ske i en “væsentlig strammere og mere målrettet form”.⁵⁰ Diskussionen om at implementere og praktisere et større et fokus på politisk bevidstgørelse og samfundsrelevans i de konkrete aktiviteter, var ikke ukendt i mandebevægelsen. Her var de interne diskussioner om bevægelsens retning og basisgruppens funktion

Forelæsning om kollektiver. Lyø 1977.

som politisk arbejdsform et gennemgående emne i anden halvdel af halvfjerdserne.⁵¹

I 1976 havde mandebbevægelsens ø-lejr to punkter i den officielle formålsbeskrivelse, der blev sendt ud. De to punkter lød: 1. “– at give mænd mulighed for at opleve sig selv i nye og tættere sammenhæng med andre mænd og børn.” og 2. “– at være udgangspunkt for dannelse af nye mandegrupper overalt”.⁵² Med opfordringen fra ideologiuudvalget lå det i 1977 derfor lige for for mandeaktivisterne at give formålsbeskrivelsen et tredje ben. Det tredje punkt kom til at lyde: 3. “– at se vores manderolle som et produkt af det samfund, vi lever i, samt gennem denne bevidstgørelse at videreudvikle de erfaringer og idéer, vi får på lejren.”⁵³ Hermed levede de erklærede formål med mandebbevægelsens ø-lejre bedre op til ø-lejrbevægelsens nye handlingsprogram, der vægtede politisk bevidstgørelse og samfundsrelevans.

For en kort bemærkning i 1977 lykkedes

det i øvrigt for ø-lejrbevægelsen igen at etablere et samarbejde med de forbilledagtige rødstrømperne og NOAH. Dog fastholdt de to organisationer allerede året efter i 1978, at de ønskede at køre deres ø-lejre økonomisk og organisatorisk separat.

Kvinder, mænd, børn og andre ‘minoriteter’

Set i sammenhængen med det resterende dusin ø-lejre, der hvert år blev afholdt i ø-lejrbevægelsens regi i anden halvdel af 70’erne, var det et originalt træk ved først rødstrømpernes Femø-lejr, der blev afholdt juli 1971 og senere mandebbevægelsens ø-lejre fra 1975 og frem, at lejrene var eksklusivt for det ene køn og deres børn, dvs. at de blev afholdt som kønsseparatistiske forsøg. I mandebbevægelsens ø-lejre blev mænds forhold til børn et eksplicit og centralt tema, hvilket de markerede ved at give mandebbevægelsens årlige ø-lejre navnet

“Ø-lejr for mænd og børn” fra 1976 og frem. Men også andre ‘minoriteter’ afholdte egne ø-lejre for særlige målgrupper og ‘minoriteter’ i samarbejde med ø-lejrbevægelsen. Det gjaldt for eksempel, udover kvindelejrene på Femø, ø-lejre for bøsser, lesbiske og handicappede m.fl.⁵⁴

Hvad angår børn som minoritet var det i begyndelsen af 70’erne ikke et italesat emne. Der var dog masser af børn, der deltog i ø-lejrene enten sammen med forældrene eller børneinstitutioner inden 1976. Kigger vi på hvor mange børn, der var på de årlige ø-lejre generelt i begyndelsen af 1970’erne, ses, at der i 1970, 1971 og 1972 var henholdsvis 5, 16 og 28 procent børn under 15 år ud af det samlede antal deltagere.⁵⁵ Hermed ses en tendens til, at der kom stadig flere børn med på ø-lejre, en udvikling, der fortsatte og toppede omkring 1980.⁵⁶ En stor del af disse børn har med stor sandsynlighed også deltaget på ø-lejre i selskab med deres børne- eller ungdomsinstitution, der sympatiserede med ø-lejrprojektet. Af samme grund, og fordi det lå i forlængelse af det forebyggende arbejde mod unges brug af euforiserende stoffer, var der i disse år et klart overtal af unge i alderen 16-17 år .

Om ø-lejrutopiens praksis og spørgsmålet om hvordan børn blev tematiseret, samt hvilken betydning ø-lejrdeltagelsen efterfølgende blev tillagt, har jeg fundet et interessant etnografisk feltstudie fra Livø i sommeren 1972. Studiet blev publiceret som en artikel med titlen *På den lysegrønne ø* i det populærvidenskabelige etnografiske tidsskrift *Jordens Folk* i 1973. Det er lavet af etnografistuderende Vibeke Kofoed Hansen, der introducerede ø-lejrprojektet anno 1972 på følgende vis:

“Som ø-lejrenes idégrundlag har udviklet sig, ligger et af de væsentlige aspekter i tanken om at arbejde med ideologien ‘Vi kommer hinanden ved’. Tanken herom, og trangen til at forsøge på at ændre den nuværende livsform i retning af en mere åben kontakt mellem mennesker i såvel fritid som arbejdstid, er meget fremme i disse år. En af tankerne bag ø-lejrene er at lave et forsøgssted, hvor disse idéer kan praktiseres.”⁵⁷

Selvom hovedaktiviteten på Livø var landskabsplejen, var det især det med at ‘komme hinanden ved’, Hansen fik øje på som central. De konkrete aktiviteter der var sat i gang på deltagernes eget initiativ var plantefarvning, knytning, orienteringsløb, hjemmefabrikation af gynger og sensi-træning, ligesom de nødvendige praktiske opgaver også blev foretaget frivilligt og ved lejrdeltagernes eget initiativ. Lejren var beregnet til 125 personer, som boede i store telte med 20-26 personer i hvert med forholdsvis mange børn i alderen 2-10 år.⁵⁸ Kvinder og mænd var ligeligt repræsenteret og kom fra forskellige sociale baggrunde og uddannelser med flest studerende fra højere læreanstalter og pædagoger og dernæst i nævnte rækkefølge kontoruddannede, faglærte håndværkere og akademikere samt lærlinge og elever.⁵⁹ I Hansens studie ønsker hun at “belyse hvordan forsøget på at komme hinanden ved faldt ud”.⁶⁰ Med dette formål talte hun med og iagttog forskellige ø-lejrdeltagere. En generel tendens var, at ø-lejrdeltagerne efter hjemkomst følte, at de skulle på “nedtræning”. Hvad denne nedtræning handlede om, blev forklaret på den måde, at ø-lejrdeltageren på ø-lejren befandt sig: “[...] på et stadium, hvor man var i besiddelse af et kontaktbehov, der kunne honoreres i lejren, men ikke i det samfund man vendte tilbage til.”⁶¹

Men de gode muligheder og intentionerne om “at komme hinanden ved” var ikke uden problemer. For det første var det ikke alle, der var lige gode til at tage kontakt til andre. Det gav anledning til en diskussion om “kontaktproblemer”, der fik frem i lyset, at ikke alle var med på grundpræmisserne om, at det netop var meningen med ø-lejren at artikulere et inkluderende fællesskab, idet nogle udtrykte den holdning, at det måtte være op til deltagerne selv at skabe “kontakt”. Andre mente derimod, at man i fællesskabet skulle gøre noget, men følte, at de manglede nogle konkrete redskaber til at sætte ind med. I en episode, hvor en gruppe sad og diskuterede, hvad der skulle gøres for, “at de stille” kom mere på banen, iagttog Hansen, hvordan intentionen om at opbygge et inkluderende samvær som-

me tider var mere ord end handling. En person, der netop var taget på ø-lejr for at løse sit personlige kontaktproblem, forsøgte uden held at blande sig ved at fortælle gruppen om, “[...] hvorledes det føltes at være kontakthæmmet”. Episoden endte med, at personen forlod lejren dagen efter.

En enlig mor begrundede, at “kontaktfladen” det pågældende år var blevet mindre åben end året før. Det gjorde hun med, at de var mange enlige med børn. Der var store forskelle i forventningerne til, hvordan det med børnene skulle foregå på ø-lejren. Nogle med børn havde forventninger om, at det at “komme hinanden ved” også handlede om et fællesskab, hvor lejrens børn var alles børn, dvs. alles ansvar og glæde. De forventede derfor, at nogle andre voksne ville “afløse” dem, så de også kunne deltage i fællesaktiviteterne. Andre holdt på, at ø-lejren netop var en chance for nær kontakt mellem forældre og børn, og at der derfor ikke skulle arrangeres børnepassning eller lign. Mange episoder og valg, som forskellige grupper og personer i ø-lejren foretog, fik Hansen til at konkludere, at forsøget på at komme hinanden ved ikke altid blev forvaltet på den bedste måde og var vanskeligt at få realiseret til fulde i ø-lejren. Dog slutter hun feltstudieartiklen af med en forsigtig tilkendegivelse af, at langt størstedelen af deltagerne i situationerne på ø-lejren viste reelle forsøg på at ændre og åbne sig i relationen til de andre ø-lejrdeltagere. Som hun afslutningsvist citerer en deltager for: “Vi må tage disse livsholdninger med os hjem og bevidst arbejde med dem i vore hjemlige miljøer. Således vil den mere åbne samlivsform brede sig som ringe i vandet.”⁶²

Netop denne tanke om at ø-lejrdeltagerens erfaringer og oplevelser fra et ‘befriet område’ kunne bringe videre til andre af tilværelsens områder og dermed sprede sig som ringe i vandet, var udbredt og ses også artikuleret i forbindelse med kollektiverne og de kønspolitiske bevægelers basisgruppepraksis.

En problematik, som Hansens etnografiske feltstudie meget fint indkredsede, var, hvordan emnet forældre med børn og spørgsmålet

om børns deltagelse var et af de områder, der udfordrede grænserne for, hvad der kan inkluderes i den kollektivistisk orienterede ø-lejr. Skulle der fx være fælles ansvar for børnene, og kunne børnene deltage i de aktiviteter, der foregik i lejren, eller måtte de lege eller passes ved siden af. Feltstudiet viste, at denne problematik befandt sig i udkanten af det, man med et teoretisk begreb kunne kalde ø-lejrprojektets diskursive praksis. Det vil i denne sammenhæng betyde det, der blev eksplicit artikuleret som en del af oprørsprojektet i modsætning til ikke-diskursiv og rutinepraksis, der udføres med meget lidt refleksion.⁶³ Der skal dog ikke skelnes for skarpt, da det netop ser ud til at have været den vedvarende tematisering og diskussion af spørgsmålet i de konkrete ø-lejre, der efterhånden fik sat børn som gruppe på den eksplicitte dagsorden for ø-lejrenes formål. Tager vi analysen fra Livø, ses det, at forældrene reelt artikulerede deres skuffelse i forhold til fraværet af fælles ansvar for børn, fordi de havde forventet, at det hørte med til at komme hinanden ved, overskride kernefamiliens isolation og skabe et menneskevenligt miljø for alle. På den anden side indgik forholdet mellem voksne og børn på ingen måde som en del af det reflekterede og eksplicit udkrystalliserede indhold i ø-lejren.

Kigger man på ø-lejrene sker det i slutningen af 70'erne, hvor børn for alvor blev et eksplicit oprørstema i forlængelse af den aktuelt løbende interne debat i ø-lejrbevægelsen, som blandt andet fik ordlyd i *Ø-lejravisen*. I forskellige indlæg blev det kritiseret, at alle de gode intentioner om medbestemmelse for så vidt ofte gik børnene forbi, idet de blev placeret i parallellegende situationer eller børnepassningsordninger frem for at blive inddraget i ø-lejrenes primære oprørsaktiviteter. I *Ø-lejravisens* leder april 1979 konkluderede redaktøren “guffe” på baggrund af en debat om børnene på Røsnæs ø-lejr:

“I vores bureaukratiske, industrialiserede samfund er der desværre få erhvervsgrupper, der kan involvere børnene i hverdagen. Det må derfor betragtes som et virkeligt alternativ og en udfor-

dring i hvert fald 1-2 uger om året at få børneliv og voksenliv til at høre sammen hele døgnet.”⁶⁴

Et virkeligt politisk og kulturelt alternativ til det etablerede samfund må indebære at børne- og voksenliv kan udfolde sig i samhørighed, påpeger ”guffe” i lederen, og satte dermed ord på et synspunkt som de fleste ø-lejraktive vil nikke ja til.

En af de socialistiske grupper, der blev inviteret med i ø-lejrbevægelsen i forbindelse med det nye handlingsprogram i 1976, var Socialistisk Kulturfront, der havde lokaler i Dronningegade 14, ligesom mandebbevægelsen i København og mange andre grupperinger også havde.⁶⁵ Fra 1977 og et par år frem overtog Socialistisk Kulturfront Samsø ø-lejr med fokus på børn. Ø-lejren havde tidligere været for handicappede, og det kan dermed siges, at den fortsatte traditionen for et formål med fokus på ’minoritet’ og det at skabe social indsigt og rummelighed. Socialistisk Kulturfronts ø-lejr havde overskriften *Børn og samfund*, og forberedelsesgruppen bag ø-lejren var Socialistisk Kulturfront, herunder især en basisgruppe bestående af Elin Bentsen, Jørn Grønkjær og Torben Rasmussen m.fl.⁶⁶ Formålet med ø-lejrene var en “[...] intention om reel integration af børn i det voksne, politiske liv i arbejde og ferie.”⁶⁷ Et formål der i øvrigt lå i forlængelse af Socialistisk Kulturfronts eksisterende forsøg på at “[...] tage børns vilkår og problemer op med socialistiske løsninger for øje”.⁶⁸ Konkret skulle det tages op via de specifikke samfundskritiske emner *Børn og socialisme*, *Børn og medier* og *Børn og sport*. Det var tilrettelagt sådan, at den første ø-lejr-uge kun var for forældre og børn, og voksne uden børn, mens de efterfølgende uger var for børn og voksne mere generelt. Dvs. at børneinstitutioner og lign. kunne komme her. Under emnet *Børn og socialisme* var hensigten “[...] at forældre og børn gennem teater, dramatik, musik og andre udtryksformer skal meddele hinanden om den virkelighed, de lever i, og også finde frem til mere socialistiske samlivsformer”.⁶⁹

Igen er nøgleordet socialistiske samlivsformer, der henviser til den alternative politiske strategi, der starter med de konkrete relationer og derudfra udbreder og arbejder på at forandre samfundet, hvilket unægteligt er en udvidet og alternativ måde at tænke og praktisere politisk aktivisme.

Ø-lejren med titlen *Børn og samfund* på Samsø var den første ø-lejr, der stillede et børneseparatisk og fokuseret tema i centrum for ø-lejrprojektet. I et efterfølgende interview på den første ø-lejr i 1977 i Socialistisk Kulturfronts blad Skub lavet af Niels Fried-Nielsen, svarede Elin Bentsen følgende på spørgsmålet, om ”det ikke er noget flip at tage ud i naturen med børnene?” (dvs. at tage på ø-lejr):

“Vores intentioner med en ø-lejr i SK [Socialistisk Kulturfront] regi var, at det er væsentligt at drage vores børn med ind i et socialistisk kulturarbejde. Normalt er de socialistisk aktive forældres børn tabere, fordi børnene bliver overladt til egne aktiviteter. Vi ønskede altså at lave noget, som kunne aktivisere forældre og børn i et meningsfuldt samarbejde om ting, der har interesse for begge parter.”⁷⁰

Ø-lejren *Børn og samfund* i 1977 blev organiseret i store basisgrupper med 20 voksne og børn i hver. I grupperne blev der talt om og lavet kritiske rollespil over ufærdige børnebogsmanuskripter. Der blev lavet en ø-lejrsang, lavet orienteringsløb og strandture samt cirkus, hvor tilskuerne deltog. Under temaet *Børn og sport* havde grupperne eksperimenteret med at afprøve og efterfølgende sammenligne konkurrenceprægede spil over for samspilsorienterede spil. Ifølge tilrettelæggeren og folkeskolelæren Torben Rasmussen fra Socialistisk Kulturfront havde det vigtigste scoop været, at børnene lærte at støtte hinanden uden en idrætsleder, og at sport fik en udvidet betydning i kraftigere retning af leg, end den der normalt herskede i skolen, sportsforeninger og klubber. Under temaet *Børn og medier* havde grupperne beskæftiget sig med at lave kritiske analyser af børnefilm, og en gruppe havde på

børnenes initiativ produceret en videofilm om stenalderen. I forlængelse af det håbede seminarielærer Jørn Grønkjær fra Socialistisk Kulturfront, at de lærere og pædagoger, der deltog, vendte hjem med brugbare og "pædagogisk frigørende" idéer.⁷¹ På ø-lejren blev der også diskuteret artikler fra det venstreorienterede kulturtidsskrift *Hug!* Fx diskuterede de Søren Vinterbergs artikel om forældreroller.⁷² Så vidt jeg kan se, stoppede Socialistisk Kulturfront som arrangør af *Børn og samfund*-ø-lejren i 1979 eller 1980, men ø-lejren fortsatte under samme overskrift – om det har været med nogle af de samme deltagere eller helt andre personer, er vanskeligt at sige.

Tendensen til, at børn som gruppe i stigende grad blev synlige som selvstændig gruppe, der skulle inkluderes i det basisdemokratiske projekt, kulminerede ved etableringen af et egentligt børnedrevet initiativ, som dukkede op i ø-lejrregi i 1982. Her tog en gruppe børn under navnet *børnebevægelsen* initiativ til en uges ø-lejr på Ø-gården. I lejren skulle der være lejrball, råhygge og børnerockkoncert for alle. Også for dem, "der kedede sig i sommerhus" i det nærliggende område.⁷³ Dog skulle børn under 15 år have tilladelse fra forældrene for at komme med til børnekoncerten, hvilket illustrerede det forhold, at netop børn som en selvstændig aktivistgruppe var komplekst indvævet i relationer til forældre, pædagoger og voksne aktivistgrupper.

Dette både biologiske og kulturelle forhold, at børn er afhængige af, at voksne tager sig af dem, er en vigtig nøgle til at forstå nogle af de problematikker, der rejste sig i de kønspolitiske bevægelser, der samarbejdede med ø-lejrbevægelsen. I de kønspolitiske bevægelser skulle de traditionelle "roller" og hierarkier redefineres og omstruktureres, hvilket gjorde det nødvendigt samtidig at omtænke relationen til børnene. Derfor var det heller ikke tilfældigt at mandebevægelsens ø-lejre havde stor vægt på at gøre erfaringer med mænds samvær med børn.

Kønspolitik og to-kønnede ø-lejre

Kigger vi på de kønspolitiske ø-lejre i ø-lejrbevægelsen i anden halvdel af 70'erne, ses, som jeg har været lidt inde på, flere forskellige typer. I 1976 indgik også rødstrømpebevægelsens Femø-lejr samt en kvinde/mandelejr på Røsnæs. I kvinde/mandelejren skulle man arbejde i adskilte kvinde- og mandegrupper med det formål: "at lære vort eget køn at kende for at kunne forstå det andet uden at isolere sig helt."⁷⁴ Det fortsatte i 1977, hvor mandebevægelsens ø-lejr fik en ny og mere samfundsrelevant formuleret indholdsbeskrivelse. I 1978 kommer nye kønspolitiske lejre til. Femø-lejren havde igen trukket sig ud af samarbejdet med ø-lejrbevægelsen, og Thilderne (en ungdomsgruppe under Dansk Kvindesamfund, der lod sig inspirere af rødstrømperne) havde dannet en kvindelejr i ø-lejrbevægelsens regi. Hertil var der et fælles ø-lejrprojekt på Lyø om kønsroller skabt i et samarbejde mellem mandebevægelsen og rødstrømpebevægelsen samt andre kvinde- og mandegrupper. I 1979 sætter Thilderne i kvindelejren fokus på kvinder og børn, og i 1980 var feltet så sammensat, at der var en kvinde-børnelejr, ø-lejr for mænd og børn samt to forskellige to-kønnede lejre, den ene, en *Kvinde-, mande- og børnelejr*, arrangeret i et samarbejde mellem mandebevægelsen i Århus og Dansk Kvindesamfund. Den anden arrangeret i et samarbejde mellem mandebevægelsen i København og rødstrømpebevægelsen som en tokønnet lejr med børn som undertema i nogle af ugerne.⁷⁵

Konklusion

Opbruddet i de kulturelt definerede sociale positioner, som vi har set på spil inden for ø-lejrbevægelsen, er et interessant og karakteristisk træk ved flere af 1970'ernes alternative politiske bevægelser. Især ved de kønspolitiske bevægelser, dvs. kvindebevægelsen fra 1970 og frem, og senere, fra 1975 og frem mandebevægelsen. I den kontekst insisterede aktivisterne på, at de private og intime relationer skulle tematiseres, reflekteres og trækkes ind i centrum af den politiske aktivisme. Her-

med blev en udvidet opfattelse af politik og politisk aktivisme artikuleret. Det knyttede an til de generelle tendenser til politisering af alle tilværelsens dimensioner i periodens ungdomsoprør.

I artiklen har jeg vist, at de danske ø-lejre gennem 70'erne forandrede sig fra at være et initiativ under Kulturministeriet til at blive drivhus for basisdemokratiske forsøg med vægt på samvær, selvstyre og spontan organisation. Den konkrete afholdelse og deltagelse i ø-lejrene var politisk aktivisme i den forstand, at deltagerne i ø-lejren fik erfaring med alternative samværsformer og måder at organisere hverdagen på. Utopien som ø-lejraktivister eksplicit artikulerede var, at de erhvervede erfaringer efterfølgende skulle udbredes. Med erfaringerne fra ø-lejrene skulle deltagerne lade utopien sprede sig til stadig flere livsområder og til stadig flere folk. Efter 1976 fik ø-lejraktivister med eta-blering af et ideologisk udvalg i ø-lejrbevægelsen sat accent på en målrettet 'bevidsthedspolitik' og et eksplicit formål om at arbejde hen imod et socialistisk samfund. Den udvidede italesættelse af politik fra ø-lejrenes samværorientering blev understreget og suppleret med aktivistiske forsøg på at samle en række af tidens alternative venstrefløjsgupper og -bevægelser omkring ø-lejre og det alternative politiske projekt. Det skete blandt andet ved enkeltstående initiativer, såsom de Demos-initierede Kildegårds-møder i 1976 og 1977. Set i dette lys kan man tentativt pege på ø-lejrbevægelsen i anden halvdel af 70'erne havde karakter af et konglomerat af forskellige alternative organisationer som samarbejdede om de årlige ø-lejre under den fælles overskrift, at de ville forandre samfundet på alternative aktivistiske måder ud fra en udvidet opfattelse af politik. Hermed ikke sagt, at de mange ø-lejrdeltagere op gennem 70'erne nødvendigvis var lige opmærksomme og opsatte på at realisere de politiske og utopiske aspekter af ø-lejrene, som nogle af de mest aktive ø-lejraktivister havde artikuleret dem. Men det er nok de færreste som ikke, i det mindste i et lille omfang, mødte og tog stilling til de politiske og utopiske

intentioner med ø-lejrprojektet. Et møde der for nogle af de ø-lejrdeltagere som etnografistuderende Vibeke Kofoed Hansen interviewede på Lyø i 1972, gav anledning til frustration over afstanden mellem de gode intentioner og formål på den ene side, og det der konkret foregik på ø-lejrene på den anden side. Denne artikel indeholder ikke en analyse af den problematik. I artiklen har jeg derimod med bred etnologisk praksisoptik afsøgt, med hvilke intentioner og rationaler ø-lejrprojektet blev artikuleret. Jeg har også berørt spørgsmålet om, hvorvidt og i hvor høj grad ø-lejrdeltagere konkret oplevede, at formålene blev realiseret. Det er dog ikke et spørgsmål, jeg er gået i dybden med. Hermed en ide til endnu en artikel om 70'ernes ø-lejre.

Noter

1. Ortner har blandt andet udgivet studierne *Making Gender. The Politics of Erotics of Culture*, 1996 og *New Jersey Dreaming: Capital, Culture and Class of '58*, 2003.
2. Ortner, 2006: 145.
3. Gammeltoft & Mogensen, 2004: 133.
4. Hastrup, 2004: 183.
5. Redaktøren underskrev sig som "guffe", hans officielle navn var Egon Lausen.
6. *Ø-lejravisen*, nr. 32, 1976: 12.
7. Hertel og Vinterberg, 1976: 13.
8. Debatbogen var en opsamling på en interview-serie, som havde kørt i Politisk Revy vinteren 1978 og foråret 1979.
9. Morten Thing, Anette Pedersen, 1979: 11.
10. Sådan skrev Hans Hesselsund og Svend Thøgersen om ø-lejrprojektet fra Ø-lejrforeningen, der blev stiftet i 1972 (*Ø-lejravisen* nr. 3: 2, 1972).
11. I forskellige historiske breddeværker henvises til fænomenet som et konkret eksempel på de antiautoritære oprørspraksisser i 70'erne. (Jensen, 2003: 349-383). Nævnes skal også en kortere artikel i det etnografiske tidsskrift *Jordens Folk*, hvor en etnografistuderende, Vibeke Kofoed Hansen, præsenterer resultaterne fra et feltstudie i Livø Ø-lejr i 1972 med titlen "Den lysegrønne ø".
12. *Mentalhygiejne* 1964-1980.
13. *Mentalhygiejne*, nr. 1-2, 1972.
14. "Ø-lejre og beslægtede aktivmiljøer", 1974: 133.

Kan også læses i *Ø-lejravisen* nr. 3: 3, 1972. Formålsparagrafferne forblev uændret frem til 1976.

15. I dette underprioriterer jeg, ligesom Mentalhygienisk Forskningsinstituts forskere gjorde, at ø-lejrene de første år også handlede om at dyrke nær kontakt med naturen. De naturlige omgivelser har ganske givet spillet en afgørende rolle. Det er blot ikke noget, jeg tager op i denne artikel. Havde jeg derimod haft fokus på miljø- og økologibevægelsernes ø-lejre, havde vægningen selvsagt været en ganske anden.

16. "Ø-lejre og beslægtede aktiv-miljøer", 1974: 186.

17. *Ø-lejravisen*, nr. 3: 2, 1972.

18. *Ø-lejravisen* nr. 6: 2, 1972.

19. Det offentlige tilskud til ø-lejrene blev givet i en treårsramme fra 1971-1973 på i alt 800.000kr pr. år. Petersen, som kom fra Det Radikale Venstre, sad på posten fra februar 1968 til oktober 1971. Ministeriet for Kulturelle Anliggender var blevet dannet i 1961 med socialdemokraten Julius Bomholt. Ministeriets sagsområder blev hentet fra først og fremmest Undervisningsministeriet, men også Justitsministeriet (teater og film), Statsministeriet (fredning), Forsvarsministeriet (Tøjhusmuseet) og Handelsministeriet (Kunstinstrimuseet og Danmarks Tekniske Museum). (D.10.okt2009 <http://kum.dk/Om-ministeriet/Historie/>).

20. Jensen, Jacob B.: "Håndværkeren mellem tradition og fornyelse". I: Nellemann, Piø og Vorre, 1989:

75. Handelsministeriet nedsatte i 60'erne en kommission til undersøgelse af håndværkets og den mindre industris forhold. I 1969 konkluderede de "at den traditionelle håndværksvirksomhed er ved at forsvinde, og at en helt ny type virksomhed er ved at opstå". (Jensen, 1989: 74).

21. "Ø-lejre og Beslægtede Aktiv-miljøer", 1974: 25.

22. "Ø-lejre og Beslægtede Aktiv-miljøer", 1974: 25.

Hans Hesselsund ser det samtidig som ø-lejrens dannende rolle at "[...] 'genopdage' det, der hører med til dansk folkekultur: højtælning, vævning, keramikarbejde. Aktiviteter, der dyrkes sammen med aktiv musik og sangudøvelse. Underholdning er noget, man selv laver. Og de fleste kan til deres forundring deltage i aktiviteterne i stedet for at lade sig underholde passivt." (Ibidem).

23. "Ø-lejre og Beslægtede Aktiv-Miljøer": 4- 128.

24. *Ø-lejravisen* nr. 37: 3, 1977.

25. "Ø-lejre og Beslægtede Aktiv-Miljøer": 4- 128.

26. "Ø-lejre og Beslægtede Aktiv-miljøer", 1974: 27.

27. Militæret havde stillet deres materiel til rådighed de første år, hvilket i første omgang skabte modvilje og helt ophørte i 1973. Prislejet for ø-lejrene lå i 1976 på 40 kr. pr. døgn for voksne (over 20 år), børn under 3 år gratis. Børn og unge under 19 år betalte 20 kr. pr. døgn og enlige forældre med børn skulle maksimalt betale 80 kr. pr. døgn. (*Ø-lejravisen* nr. 32). De lave

priser var en meget vigtig del af ø-lejrprojektet, hvor det netop handlede om, at alle kunne være med på tværs af sociale og økonomiske skel i samfundet.

28. Tallene har jeg fra ø-lejrkontorets egne optællinger. Størrelsesforholdene er enslydende og virker pålidelige i de forskellige statistikker, men med enkelte uoverensstemmelser i 1971 og 1976, idet 1971 er optalt til både 1734 personer i alt på ø-lejre (*Ø-lejravisen* nr. 6:8, 1972) og 1741 (*Ø-lejravisen* nr. 74, 1980: 21). Og 1976 er optalt til i alt 3921 personer på ø-lejre (*Ø-lejravisen* nr. 29, 1976: 13) og 4072 personer (*Ø-lejravisen* nr. 29, 1976: 13). Dvs. med en fejlkilde på op til 150 personer i 1976. Alt i alt giver statistikkerne dog et godt billede af antallet af personer, som karakteristisk nok også er registreret med køn og alder.

29. Samarbejdet var konkret afgrænset til de to bevægelser årlige ø-lejre; Femø-kvindelejr og NOAHs ø-lejr.

30. Betegnelsen græsrodsorganisation var et nyt begreb, der vandt indpas i 70'ernes Danmark.

31. Man beholdte den gamle struktur og de gamle navne, såsom netop repræsentantskabet, selvom mange gav udtryk for, at det i stedet burde hedde "råd" eller andet, der bedre kunne falde i tråd med det basisdemokratiske og kollektivistiske projekt som ø-lejrene var, og at gruppernes navne var for meget et levn fra de første år, hvor ø-lejrbevægelsen var en del af "det etablerede samfund". *Ø-lejravisen* fortsatte under samme navn, dog med det nybrud, at bladets overskrift fra sommeren 1979 skiftede fra *Ø-lejravisen* til *Ø-lejrbevægelsen*.

32. *Ø-lejravisen* nr. 32, 1976: 19. Særnummer.

33. Ideologiudvalget blev udpeget af repræsentantskabet og personerne var Klaus Frimodt Sørensen (formand), Ulrik Hansen, Michael Büel og Carl-Erik Hansen. Gruppen supplerede sig med Henning Lund og Per Ørting efter eget ønske. (*Ø-lejravisen* 32, 1976: 5).

34. *Ø-lejravisen* nr. 44, 1978: 13-14.

35. *Ø-lejravisen* nr. 44, 1978: 13-14.

36. Forrest i papirmaterialet findes en komplet liste over de inviterede grupper/bevægelser.

37. *Ø-lejravisen* nr. 43, 1977: 7. For mere om Ebbe Kløvedal Reichs virksomhed se Anne Stadagers artikel i dette temanummer.

38. (Interview Loldrup III, 2009) samt papirmateriale fra mødet.

39. Oplæg fra Hans-Otto Loldrups privatarkiv.

40. Lyø-hæfte til Kildegårds møde III, 1977. For mere om 'Solidaritet med tredje verden' se Karen Steller Bjerregaards kommende afhandling "Et undertrykt folk har altid ret" – *Solidaritet med den 3. verden i 1960'ernes og 1970'ernes Danmark*.

41. (Interview, Loldrup I, 2009) samt papirmateriale fra møderne.

42. *Ø-lejravisen* nr. 66, 1977: 3.
43. Ibidem. Om mandebevægelsens deltagelse (Peterson, 1981: 56). MB protokol løs kilde underskrevet Finn og Paul placeret sammen med fællesmødereferat d. 15/1-1980. MB protokol fællesmødereferat d. 29/2 1980. MB protokol fællesmødereferat d. 30/5 – 1980.
44. *Ø-lejravisen* nr. 32, 1976: 23.
45. Både betegnelsen udogmatisk venstrefløj og alternative bevægelser er blevet brugt om disse typer af projekter og bevægelser i 70'erne. Fra svensk kontekst konkluderer idéhistorikeren Helena Hill, at: "Att vara 'alternativ' blev ett sätt att förhålla sig till det kapitalistiska och kommersiella samhället, sprungna ur sextiotalets frihetslängtan och tal om personlig frigörelse. I denne mångfaldiga skara av sociale rörelser hörde även mansrörelsen hemma". (Hill, 2007: 50).
46. *Ø-lejravisen* nr. 37, 1977: 17.
47. Ibidem.
48. Rasmussen og Villaume, 2005: 140.
49. *Ø-lejravisen* nr. 41, 1977: 17.
50. *Ø-lejravisen* nr. 32, 1976: 20.
51. MB-protokol (1975-1980). Skulin, 1978.
52. *Ø-lejravisen* nr. 37, 1977: 8
53. *Ø-lejravisen* nr. 37, 1977: 8
54. *Ø-lejravisen* 1970-1980.
55. Statistikken stammer fra *Ø-lejravisen* nr. 6, 1972: 8.
56. Ibidem.
57. Kofoed Hansen, 1973: 84.
58. Kofoed Hansen, 1973. Statistik *Ø-lejravisen* nr. 6, 1972: 2.
59. *Ø-lejravisen* nr. 6, 1972: 6.
60. Kofoed Hansen, 1973: 6.
61. Kofoed Hansen, 1973: 86.
62. Kofoed Hansen, 1973: 89.
63. Sherry B. Ortner skelner mellem reflekteret og intenderet praksis og rutinepraksis, der udføres med minimal refleksion (Ortner, 2006: 145). Som indledningsvist redegjort for, er det især praksis-som-projekt, dvs. den intenderede praksis, der vægtes i afhandlingens analyser. Dog ikke ureflekteret. Derfor denne afsøgning af et centralt emne i grænsefladen for optikken.
64. *Ø-lejravisen* nr. 59, 1979: 3.
65. De følgende to år delte Socialistisk Kulturfront Samsø med økologifeminister, men i 1979 åbnes for den mulighed at Socialistisk Kulturfront deler med "[...] 'Marginal-grupper' (handicappede, pensionister, fremmedarbejdere etc.)". (*Ø-lejravisen* nr. 56, 1979: 14).
66. Skub 2. Årg. nr. 4, 1977: 32.
67. Skub 2. Årg. nr. 4, 1977: 32.
68. *Ø-lejravisen* nr. 37, 1977: 20.
69. Ibidem. Enkelte uger af *Ø-lejrene* på Samsø matte aflyses pga. for få tilmeldte. (*Ø-lejravisen* nr. 44, 1978: 10).
70. Skub 2. Årg., nr. 4, 1977: 32.
71. Skub 2. Årg., Nr. 4, 1977: 33.
72. Skub 2. Årg., nr. 4, 1977: 32. Her henviser de nok til "Splinter af en socialistisk forælder" Hug! 13, 3. Årg. 1977: 26- 37.
73. *Ø-lejravisen* nr. 88, 1982: 38.
74. *Ø-lejravisen* nr. 25, 1976: 15.
75. *Ø-lejravisen* nr. 69, 1980.

Litteratur

Publiceret materiale

- Dahlerup, Drude (1997): *Rødstrømperne. Den danske rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985*. Danmark, Gyldendal.
- Davis, John & Warring, Anette (på vej): "Living Utopia: Communal Living in Denmark and Britain. *Cultural and Social History*.
- Førland, Tor Egil & Korsvik, Trine Rogg (2006): *1968 oprør og motkultur på norsk*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Gammeltoft, Tine & Mogensen, Hanne Overgaard (2004): "Intentionalitet". I: *Viden om verden*. Hastrup, Kirsten. Hans Reitzels Forlag.
- Hastrup, Kirsten (2004): *Viden om verden*. Hans Reitzels Forlag.
- Hill, Helena (2007): *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidligt 1980-tal*. Letland: Bokförlaget h-Ström – Text & Kultur.
- Kofoed Hansen, Vibeke (1973): "Den lysegrønne ø". *Jordens Folk*. Årg. 9, nr. 2: 84-89.
- Nellemann, George. Piø, Iørn og Vorre, Birgit red. (1989): *Dagligliv i Danmark i vor tid*. Bind 2: *Arbejde og fritid*. Heri: Jensen, Jacob B.: "Håndværkeren mellem tradition og fornyelse". København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk.
- Ortner, Sherry B. (2006): *Anthropology and Social Theory. Culture, Power, and the Acting Subject*. Durham & London: Duke University Press.
- Rasmussen, Søren Hein og Villaumes, Poul (2005): *Et land i forvandling. Danmarks historie 1970-2005*. København: Gyldendal & Politikens Forlag.
- Skardhamar, Laura Pérez (2008): "Real Revolution in Kana Commune". *Scandinavian Journal of History* Vol. 33, No. 4.
- Skulin, M.A. (1977): *Mænd i basisgruppe*. Mandebevægelsen. København: Krimtryk.
- Warring, Anette (2008): "Around 1968 – Danish historiography". *Scandinavian Journal of History* Vol. 33, No. 4.

· Östberg, Kjell (2008): "Sweden and the long '1968': break or continuity?". *Scandinavian Journal of History* Vol. 33, No. 4.

Internetsider

· D.10.okt2009 <http://kum.dk/Om-ministeriet/Historie/>.

Interview og privatarkiv

· Interview: Loldrup, Hans-Otto I-III. København 2009-2010.
· Loldrup, Hans-Otto, privatarkiv. København.

Rapporter og blade

· Mentalhygiejnisk forskningsinstitut (1973): *Ø-lejre. En broget rapport fra femårs ø-lejre samt en undersøgelse af lejrene i 1973*. Redaktion: Ø-lejre og beslægtede aktiv-miljøer.
· Mandebævegelsens protokol, MB-protokol (1975-1980). København: Kvinno.
· *Mentalhygiejne* (1960-1980). København: Mentalhygiejnisk forlag.
· SKUB (1976-1978). København: Socialistisk Kulturfront.
· *Ø-lejravisen* (1972-1985). København: Ø-lejrbevægelsen.

Abstract

Laura Pérez Skardhamar: *Political fellowship in the island women's camps in the 1970s*. *Arbejderhistorie* 3/2010, pp. 51-69.

Throughout the 1970s the holding of island camps each summer on innumerable small Danish islands was a widespread occurrence. Characteristic of these summer island camps was that the participants cultivated a particular form of fellowship and collective orientation as well as making an attempt at trying out and testing grassroots democracy and collective leadership. In the beginning of the 1970s the island camps increasingly took on the left wing orientation and youth rebellion of the time, and later in the mid-1970s the ideological committee of the island camps, movement declared that the camps should have a clear socialist aim in mind. In this article the question is taken up of how and with what means the collective orientation and the grassroots democratic aspects of the work of the movement of island camps, was articulated as an alternative political means to change society.

Laura Pérez Skardhamar, cand. mag. etnolog fra Københavns Universitet.

Ph.d.-afhandling: 'Det private er politisk' – en analyse af et kollektiv, ø-lejre og mandebævegelse i de lange halvfjerdser i Danmark, 2010. Institut for Identitet og Kultur, faggruppen Historie, RUC. Email: La@skardhamar.com.